

Benedicti. « Si duo fratres cum una femina fornicati fuerint, nescientes alter alterius fornicationem, statim ac cognoverint adulterium, qui eam habet uxorem, dimittat. Et ille quidem post actam poenitentiam si uxor defuncta fuerit, potest alteri sociari, illa vivente, nequaquam. Illa vero nunquam ulterius poterit in coniugium assumi (ab ullo scilicet: nam subditur) et iugi poenitentiae submissa, ad exitum vitae poenitentiae gratiam percipiat ». Quod spectat ad Gregorii II responsum: *Quod proposuisti*, iam expendimus in Th. XIII. n. IV.

Difficilis est quidem canon 43 eiusdem Conventus Compendiensis: « Si quis vir mulierem suam dimiserit, et dederit comiteum pro religionis causa infra monasterium deservire, aut foras monasterium dederit licentiam velare, sicut diximus, propter Deum, vir illius accipiat mulierem legitimam: similiter et mulier faciat ». Nam vel supponitur matrimonium tantum ratum et de professione agitur vel potestas datur, defuncta uxore, aliam accipiendi; vel inter errores referendus est canon. De alia quoque re agunt tum canon 25 Concilii Agathensis (an. 506) tum canon 2 Concilii Venetici (an. 461) quos nulla ratio cogit interpretari aliter ac de separatione simplici. Cf. Perrone l. c. pag. 363 seq.

e) Ita quoque testimonium Basilii ex epistola 1° Canonica ad Amphilochium cn. 9 quod adducitur, de alia re prorsus loquitur: nimirum distinguens legem Domini a consuetudine, statuit secundum legem Domini ex aequo viris et mulieribus convenire, ut non liceat a matrimonio discedere nisi ob fornicationem: « Consuetudo vero, ait, non ita se habet ». Cuiusmodi porro est haec consuetudo? nempe ut vir possit dimittere mulierem adulteram; mulier autem non possit virum adulterum. Ex qua consuetudine sequebatur quod « mulier, quae reliquit virum, sit adultera, si ad alium accedat: vir vero, qui relictus est a muliere, dignus sit venia, et quae una cum eo habitat non condemnetur ». Atque haec ipsa, quae cum viro dimissa habitat, an possit adultera appellari se nescire ait. Haec dicta sunt a Basilio non secundum sententiam Domini aut suam, sed secundum eam consuetudinem, quam leges Romanae induxerant, quarum et Augustinus meminit (Serm. IX. n. 42 et de Adulter. coniug. L. II. c. 8) quam consuetudinem ipse Basilius non probat. Imo diserte docet quod « si vir, qui ab uxore discessit (utique etiam in casu adulterii, de hoc enim in canone data opera sermo est), accessit ad aliam; est et ipse adulter quia facit ut ipsa adulterium committat, et quae una cum ipso habitat, est adultera, quia alienum virum ad se traduxit ». Non ergo libello repudii dato a viro etiam in causa fornicationis solvitur vinculum auctore Basilio. Quae ergo prius

dicta sunt, non secundum legem Domini dicta sunt a Basilio, sed secundum consuetudinem legum romanarum. Scilicet cum ait: *dignus est venia, non condemnatur*: sensus est, iuxta hanc consuetudinem habetur dignus venia seu non poenae subiicitur. Huius porro consuetudinis habendam aliquam rationem censuerunt Patres, cum ageretur de poenitentis imponendis, de quibus ibidem agit Basilius. In Moralibus sane aperte docet non licere viro, uxore dimissa, aliam ducere, et repudiatam non posse ab alio duci (cf. testim. superius cit). Rursus idem Basilius epist. can. 2° cn. 24 qui obiici solet, advertit quod vir, qui cum uxore habitat, sed matrimonio non contentus cum alia soluta rem habet, non tanquam adulter, sed solum ut fornicator a canonibus condemnatur, h. e. poenitentiae subiicitur debita fornicatoribus non adulteris. Uxor vero cum quolibet alio rem habens ut adultera poenitentiam agit. Cuius oeconomiae diversae eadem semper ratio erat, eo nempe, quod lege Romana adulterium viri non puniretur sicut puniebatur uxoris. « At horum quidem, subdit Basilius, ratio non facilis, sed consuetudo sic invaluit »! Vides heic sermonem non esse de vinculi solutione, nec de honestate dimissionis, sed solum de discrimine poenitentiarum, quae adulteris viris ac uxoribus imponebantur.

In canone vero 35 eiusdem epist. de sola hypothesi sermo est, quod vir ab uxore dimittatur, et statuitur quod si vir praeter rationem dimittitur, venia dignus sit, ut nempe Ecclesiae communicet: uxor vero sit digna multa.

Tandem can. 48 ibid., ait: « quae a marito relicta est (ex causa etiam fornicationis ut liquet ex textu quem statim citat), mea quidem sententia, manere debet. Si enim Dominus dixit: si quis relinquat uxorem, excepta fornicationis causa, facit eam moechari, ex eo quod eam adulteram vocet, praeclusit ei coniunctionem cum alio. Quomodo enim possit vir quidem esse reus tanquam causa adulterii, mulier vero inculpata, quae adultera a Domino ob coniunctionem cum alio vocata est? » Scilicet ex eo quod Dominus imputet viro adulterium uxoris, si praeter causam fornicationis eam dimittat, *facit eam moechari*, non imputet hac existente causa, colligit Basilius supponi a Domino quod uxor dimissa semper adulteretur alteri nubens, totumque discrimen sit quod si ex iusta causa dimittitur, viro non imputetur eius adulterium, imputetur vero, si iniuste dimittitur. Censuit ergo Basilius manere vinculum inter mulierem dimissam et virum dimittentem ex causa etiam fornicationis, et quia pluralitas uxorum permissa non est, non posse virum aliam uxorem ducere, priore superstite.

f) Quidam non satis apte proferuntur; cum non ad eos spectent

testimonia prolata; sic nomine Ambrosii citatur pseudoambrosius, sive Hilarius sive quis alius in 1. Corinth. VII, qui negat eadem lege constringi virum ac mulierem, ideoque posse virum, dimissa uxore propter fornicationem, ducere aliam. Huiusmodi sunt canones seu capitula quaedam inter Capitula adscripta Theodoro Cantuariensi Episcopo, relata ab Acherio in suo Specilegio Tom. I quibus fit potestas non paucis in casibus coniugi ineundi matrimonium, superstite priore coniuge. Verum 1° certum non est Theodorum condidisse capitula, quae ipsi inscribuntur (cf. Perrone l. c. p. 373). 2° Certum est ipsum non esse auctorem eorum capitulorum, quae ex ea collectione obiiciuntur; nam adversantur prorsus doctrinae ab ipso constitutae in Synodo Herudfordiensi, cuius canonem superius retulimus. Qui quidem canon decimus est ex illis, quos certo constat fuisse a Theodoro propositos Synodo praedictae, quia maxime eos noverat necessarios (cf. Migne P. L. T. XCIX. pag. 954): quare 3° collectio haec capitulorum debetur alicui privato, qui nomen Theodori supposuit, et una est ex iis non paucis, quae a privatis personis profectae nunquam sunt publicam assecutae auctoritatem (cf. Simonem Aloysium Asemannum Bibliotheca Iuris Orientalis Tom. IV. cap. 23).

Dubiae quoque fidei, imo nullius momenti est canon tributus Concilio Hibernensi II sub s. Patricio celebrati, quem vide in Appendice.

III. Ex dictis poterit quis et de aliorum quorundam testimoniis iudicium ferre. Non opus est ut de omnibus simus solliciti. Aliquos errasse vel incaute esse locutos re nondum definita et non adeo facili, concedimus; quod ex citatis testimoniis sub lit. f) satis constat. Inter quos etiam Episcopos et Synodos aliquas computari non negamus. Sic dicimus errasse Patres Synodi Vermeriensis an. 753. can. 9. « Si quis necessitate cogente in alium ducatum seu provinciam fugerit, aut seniore (signore) suum, cui fidem mentiri non poterat, secutus fuerit, et uxor eius, cum valet et potest, amore parentum aut rerum suarum, eum sequi noluerit, ipsa omni tempore, quamdiu vir eius, quem secuta non fuit, vivit, semper innupta permaneat. Nam vir ille eius, qui necessitate cogente in alium locum fugit, si se substinere non potest, aliam uxorem cum poenitentia potest accipere » (cf. in Appendice). Morem scilicet gesserunt isti Patres consuetudini gentis francorum quam nondum plene exstirpare christianismus valuerat, qua in re laudandi non sunt. Eius consuetudinis testes sunt formulae repudii secundum seculares leges usurpatae a Francis, quas exhibet, inter alias, Marchulphus monachus, qui floruit, ut videtur, sub fine sec. VIII in Gallis (cf. ibid.). Adverte tamen

sententiae Synodi Vermeriensis obstitisse responsum Stephani III allatum in Gallias biennio post, quod superius attulimus. Ita ante istos erraverat Pollentius, contra quem disputat Augustinus, erraverant ii Episcopi, de quibus Origenes. Non est autem cur quis miretur talem dissensum exstitisse olim; id enim pluribus dogmatibus, antequam sollemniter definirentur, commune fuit: sed tantum oportet in hac praxis et sententiarum varietate discernere id quod ab apostolica traditione descendit revelatumque est, ab eo quod humanae opiniones induxerunt. Illud vero facile dignoscitur. Quod enim semper et communius retentum et creditum est in Ecclesiis, quod decretis disciplinae et morum editis ab auctoritate, qua universa Ecclesia regitur et obligatur, conforme est eorundemque est ratio et fundamentum et tandem plenum consensum obtinuit, id certe traditum censerit debet: atqui talis est sententia de indissolubilitate matrimonii christiani etiam in causa adulterii. Dissensus proinde qui exstitit, qui non fuit nisi practicus, aberratio quaedam fuit a veritate revelata, causisque humanis referendus est in acceptis, quae fuerunt tum ignorantia revelationis tum indebita quorundam *συγκατάβασις* in mores barbarorum rebelles puritati et severitati christianae.

IV. At contra hanc ipsam conclusionem adversarii argumentum petunt ex praxi et doctrina graecorum. Aiunt enim Patres graecos permittere solutionem coniugii in causa adulterii coniugis, leges imperiales repudium permittentes et sancientes pluribus in causis receptas et probatas fuisse quoque ab Episcopis usuque fidelium per plura secula commendatas, neque Romanam ipsam Sedem easdem reprobasse: ex quo consequitur quod si utraque Ecclesia latina et graeca una sumatur, falsum sit, communiorem fuisse in Ecclesia eam sententiam, quam nos defendimus, atque ipsam contineri in traditione apostolica dogmatica, sed rem esse disciplinae, quae variare solet in diversis Ecclesiis.

Verum 1°. Quinam sunt isti Patres graeci, qui repudium cum vinculi solutione permittunt? Patres profecto quarti seculi ab hac sententia sunt prorsus alieni, imo ei adversantur. Sane, ut iam vidimus, id negat Basilius, Nazianzenus vero, Asterius, Chrysostomus negant leges romanas aliquid in hac re valere pro christianis, illisque opponunt legem Evangelii: cf. eorum testimonia iam superius citata. An arbitrari licet aetate horum Patrum aliam fuisse sententiam Ecclesiae graecae quam quae eorum animis insederat? Itaque Orientis Ecclesia, non secus ac Occidentis (cf. testimonia Hieronymi et Ambrosii superius citata) seculo quarto credebatur non posse dissolvi matrimonii vinculum in causa quoque fornicationis, legesque imperiales nullam quoad hoc vim obtinere pro christianis.

An dicendum cum recentioribus graecis (cf. Arcudium Concordia etc. h. VII. c. 13) duplicem causam extitisse separationis, aliam levem, quae vinculi dissolutionem non permittebat, eamque multiplicem fuisse, quaeque uno verbo *μικροψυχία* dicebatur, aliam gravem scilicet adulterium: Patres autem de illa non de hac esse locutos cum negant vinculum solvi? Quae interpretatio confirmari potest doctrina Chrysostomi aientis l. c. ex hom. XVII quod qui dimittat uxorem, etsi alteram non ducat, facit eam moechari: quod quidem non dixisset si de dimissione propter adulterium uxoris locutus esset, id enim Christi sententiae adversatur: loquebatur ergo Chrysostomus de dimissione ob alias causas leves, et sic alii quoque Patres accipiendi, qui negantes licere dimissionem excipiunt causam fornicationis seu adulterii. Causarum levium mentionem fecisse videtur Chrysostomus ibid. inquit Deum non permisisse (uxori) ansam praebere *μικροψυχία*. Verum existebant quidem secundum romanas leges aliae causae repudii praeter adulterium uxoris, quae tamen causae leves per se non erant. Cf. Constantini legem. At Patres non de aliquibus tantum causis, quas vel lex permetteret vel abusus hominum induxisset, loquuntur, sed de omnibus, seu, quod in idem redit, speciatim de gravissima loquuntur h. e. adulterio, et de hac verba facientes, negant leges romanas, quae illam permittebant, valere pro fidelibus. Inanis est igitur prorsus ea distinctio pro intelligenda doctrina Patrum. *Micropsychia* vero penes Chrysostomum, non secus ac apud ceteros scriptores veteres, non est aliqua *levis causa separationis, sed pusillanimitas, demissio animi*: ait scilicet Chrysostomus non permisisse Christum ut uxor praebeat viro causam cur ipse deiciatur animo fastidiatque coniugium et sic uxorem dimittat. Etsi autem hoc in loco hom. 17 in Matthaem dicat virum dimittentem uxorem facere ut ipsa moechetur, non mentione facta exceptionis cuius meminit Christus, ipsam tamen satis significavit, cum paulo ante recitaverit verba Christi eam exceptionem continentia: ceterum quid de solutione coniugii arbitratus sit ipse in causa adulterii liquet manifeste ex eiusdem verbis citatis ex libro de libello repudii, in quo clarissime loquitur; loca vero minus explicita per explicita magis sunt declaranda.

2° Quod spectat ad leges imperiales, multipliciter instant adversarii. Nam primo quod Imperatores christiani leges has tulerint, quibus divortium mittebatur, indicium est eos censuisse idem lege Christi non vetari, deinde quod Episcopi et speciatim Romani Pontifices eas leges non reprobaverint, argumento est ipsos haud credidisse quod illae Christi legi adversarentur: tandem idem persuadet praxis et observatio constans earundem legum in Ecclesia graeca;

cuius observationis communis iam sec. IV testis idoneus est s. Asterius episcopus Amasenus l. c. Iam vero pro accurata responsione haec sunt singula distinguenda. Sane a) si factum solum hoc consideretur, Imperatores videlicet christianos tulisse leges permittentes et sancientes divortium, nos hac re moveri nullo modo oportet. Tenendum est enim 1° Romanas leges etiam sub Imperatoribus christianis conservasse non pauca elementa veteris legislationis paganae, cuius erant continuatio, et quam non nisi sensim sine sensu poterant transformare. Tenendum est 2° sub primis Imperatoribus christianis Romanum imperium plurimos adhuc habuisse paganos, pro quibus leges ferre circa matrimonia fas erat Imperatoribus; ex hoc autem facile consequatur, ut leges huiusmodi nollent Imperatores christiani a suo codice exulare, in iisque eum morem servarent, qui inter paganos invaluerat, divortia sancienti, temperatum quidem sensu christiano, cuius efficacia nequibat omni ex parte cohiberi. Tenendum est 3° Imperatores christianos graecos fuisse generatim non solum suarum praerogativarum nimium tenaces, sed modum prorsus excessisse eaque sibi iura voluisse asserere, quae propria sunt Ecclesiae, ex quo pronum erat illud consequi ut non pauca praeter et contra doctrinam Ecclesiae statuerentur. Tenendum est 4° Imperatores quoslibet non esse testes et doctores revelatae veritatis, et idcirco inepte ad eos provocari in quaestione theologica de doctrina scripturarum et traditionis. Haec satis superque sunt ad exceptionem peremptoriam contra imperiales leges, si solius facti legum latorum ratio habeatur.

Verum b) si simul cum illis sociantur Episcopi ipsique Romani Pontifices, qui leges istas non improbarunt, haud inepte ad has leges provocatur in quaestione de doctrina revelata. Id quidem admittimus; sed negamus quod ad adversarii affirmatur, h. e. Episcopus et Rom. Pontificem non reprobasse has leges pro christianis. Sane quinam fuerit sensus Episcoporum graecorum circa eas colligere licet ex verbis citatis Nazianzeni, Chrysostomi, Asterii, Basilii, qui vel eas leges directe reiiciunt, vel legem Christi aperte praedicant. Quid Patres Latini censuerint de iisdem legibus liquet ex testimoniis pariter citatis Hieronymi, Augustini, Ambrosii, qui legibus civilibus legem Christi opponunt, hancque valere affirmant pro christianis: liquet ex canone pariter citato Concilii Milevitani, in quo Patres illud quoque censuerunt rogandum esse Imperatorem ut legem ferret quae divini iuris exercitium efficaciter contra contumaces tueretur, quod munus est et officium civilis potestatis christianae. Ad Romanos Pontifices quod attinet, nemo ex iis certe probavit leges istas imperiales pro christianis; plures initio ducto ab Innocentio I, cuius

superius testimonium citavimus, indissolubilitatem matrimonii etiam in causa adulterii docuerunt tanquam legem Evangelii, quo satis significarunt se id non pro sola Ecclesia occidentali, sed pro universa Ecclesia tradere et praescribere; lex enim Christi valet ex aequo pro omnibus fidelibus. Suorum autem antecessorum sententiam secutus Eugenius IV significavit Graecis in florentina Synodo Romanam Ecclesiam haud probare praxim Graecorum. Ita professio fidei proposita orientalibus ab Urbano VIII et confirmata a Benedicto XIV Constit. *Nuper ad nos*, inter cetera fidei dogmata hoc quoque assererat: « Sacramenti matrimonii vinculum indissolubile esse, et quamvis propter adulterium, haeresim aut alias causas possit inter coniuges tori et cohabitationis separatio fieri, non tamen illis aliud matrimonium contrahere fas esse ». Item Clemens VIII in Instructione super ritibus graecorum inter latinos commorantium, praecepit Episcopis ut nullo modo permitterent divortia quoad vinculum fieri inter coniuges graecos. Iam porro notum erat principium a Patribus graecis frequenter praedicatum praesertim in controversiis arianis et a Romana Sede propugnatum, nullum ius esse Imperatoribus in res ecclesiasticas, nullamque vim obtinere eorum leges quae ferantur circa res sacras, cuiusmodi sunt sacramenta. Quocirca haud ignorare fidelibus licebat quid in hac quaestione de solutione vinculi coniugalis valerent imperiales leges. Etsi igitur nequeat historice ex aetate media probari pluries Romanos Pontifices elevasse vocem contra ipsos Graecos et aperte reprobasse morem et leges Graecorum, tamen 1° forte quaedam monumenta intercederunt: 2° satis se id reprobare illi significarunt cum docuerunt leges imperiales in rebus ecclesiasticis et sacris valere nihil nisi ab ipsa Ecclesia adoptentur, simulque docuerunt ex lege Evangelii indissolubile esse matrimonium etiam in causa adulterii. Quemadmodum vero Eugenius IV supposuisse videtur quod ea praxis Graecorum non ex animo haeretico sed ex ignorantia procederet, ideoque censuit id non obstare unioni eorundem Ecclesiae Latinae, ita arbitrari licet pariter iudicasse praedecessores eius cum ad hanc praxim Graecorum animum intenderent, et adeo afflictis illius Ecclesiae rebus prudenter abstinnisse a reprehensione directa et explicita, cuius nullum fructum sperarent.

c) Si ergo tandem ipsae leges latae earundemque per non pauca secula observatio apud Christianos graecos considerentur per se, habeaturque ratio huius praxis tum in imperatoribus ferendi has leges tum in subditis secundum illas vivendi ac conniventiae quoque Episcoporum a certa aetate deinceps, affirmamus haec prorsus valere nihil ad traditionem catholicam probandam aut declarandam,

cum sint manifestissima praevaricatio. Praevaricatio enim fuit Imperatorum christianorum, qui in rebus sacris leges ferre voluerunt: praevaricatio fuit Episcoporum, qui praesertim post Synodum Chalcidonensem sensim sine sensu ceperunt a debita reverentia deficere erga Romanam Sedem, suumque novum Patriarcham regiae Urbis suspicere ac plusquam par sit revereri Imperatores, qui praerogativas eorum vindicabant, illisque ea inra animo servili concedere, quae rebelles negabant suo legitimo Pastori Romano Pontifici.

Nihilominus cum doctrina disserte proponenda esset auctoritate Synodali a Graecis, nullum decretum hoc scelus sanciens editum est. Sane in Trullana Synodo, cuius canones deinceps semper obtinuerunt vim in Oriente, primo receptis canonibus africanis et ille canon Milevitanus, quem supra dedimus, receptus est. Deinde cum ipsi Graeci suo Marte in eadem Synodo canonem condituri essent, satis pudoris Episcopi habuerunt, ut abstinerent a sanciendo hoc flagitio auctoritate sua: imo potius, timide licet, satis significarunt catholicam doctrinam. Id patet ex can. trullano 87, ubi haec solum statuuntur indefinite: « quae maritum reliquit, est adultera, si venerit ad alium.... si ita praeter rationem a marito secessisse visa est, ille quidem venia dignus est, haec vero poena. Illi autem venia dabitur ut Ecclesiae communicet »: de permissione alterius coniugii, disserte saltem nihil. Subdunt adhuc indefinite: « sed is, qui legitime sibi datam uxorem relinquit et aliam ducit, ex Domini sententia est adulterii iudicio obnoxius ». Tum poenitentia talibus viris statuitur certo tempore, post quod habeantur digni communionem. Hic canon satis indicat animum auctorum. Nolebant aperte contradicere legibus imperialibus, sed nec iis manifeste favere sanciendo falsam doctrinam. Quocirca conniventia episcoporum graecorum tanto tempore erga eam praxim potius pusillanimitati eorum ac defectui virtutis episcopalis, quam errori aut erroneo magisterio ipsorum (si universim illos consideremus) tribuenda est. Nec aliter canonem illum brevavit Aristenus Balsamo anterior vel coevus, qui tamen ante ipsum scripsit: inquiens: « quae a viro suo ad alium accedit, adultera est, et qui ab uxore ad aliam, iuxta Domini sermonem, similiter moechus est » (Migne P. G. Tom. 137. p. 813). Cum vero ex legibus imperialibus et canonibus ecclesiasticis unum syntagma constitutum fuerit (Nomocanon) ut proinde ex aequo omnes valerent, quid mirum si hac posita praevaricatione, integrum amplius non fuit Episcopis immoralem eam praxim dissolvendi coniugii abolere? Exitus eius servilissimi obsequii erga imperiales leges et aversionis a Romana Sede fuit tandem plena discessio ab unitate Ecclesiae: quia vero ad hanc discessionem non veritas sed error viam sternit, liquet

quid ex ea praxi et similibus vigentibus a seculo VI in Ecclesia graeca colligere liceat pro affirmando catholico dogmate et catholica disciplina. Et de hac re satis.

V. Tandem contra demonstrationem traditam in praecedenti Thesi obiici posset, non id omne demonstratum esse quod demonstrandum erat: proposita enim erat demonstranda indissolubilitas quoque matrimonii tantum rati, de quo tamen nihil specialiter dictum est. Respondeo opus reapse non fuisse ut aliquid specialiter diceretur. Nam si vera est propositio universalis: matrimonium christianum nunquam ulla ratione potest ab ipsis coniugibus solvi, quoniam matrimonium ratum est certe matrimonium christianum; sequitur necessario quod erat demonstrandum. Quod et evidentius, si opus est, fiet, si nunquam exceptio aliqua fiat pro matrimonio rato: haec autem nusquam apparet nec ullus unquam docuit, non posse coniuges quidem solvere auctoritate sua matrimonium consummatum, posse tamen, si solum est ratum. « Si quis vir et mulier pari consensu contraxerint matrimonium et vir, ea incognita, aliam duxerit in uxorem et eam cognoverit, cogendus est secundam dimittere et ad primam redire » aiebat Alexander III (cf. Appendicem ad Conc. Lateran. III. p. VII. c. 17): quamvis quidam aliter censuerint non quidem propter potestatem factam coniugi dissolvendi matrimonii rati, sed eo quod censerent ipsum matrimonium consummatum (quod tamen ex errore existitisse putabant) praevalere rato suaque vi hoc dissolvere.

Verum nonne idem Alex. III (*ex publico De Convers. coniug.*) docens posse dissolvi matrimonium ratum nondum consummatum, monet verba Christi *non licere viro dimittere uxorem suam*, secundum interpretationem sacri eloquii, intelligenda esse de his quorum matrimonium fuerit carnali copula consummatum? Horum verborum Pontificis non hunc esse necessarium sensum putamus, quod Christus ibi de solo matrimonio consummato loquatur, unde consequens esset quod matrimonii rati indissolubilitas intrinseca colligi ex iis non posset; sed cum Pontifex ad eam quaestionem tunc deberet respondere ad quam indissolubilitas extrinseca quoque spectabat, ratione nempe professionis religiosae, id voluisse dicere videtur quod si verba Christi de omnimoda indissolubilitate accipiantur, ea intelligenda sint de matrimonio consummato, *secundum interpretationem sacri eloquii*, h. e. secundum eam interpretationem, quae sacro eloquio adhibenda est, quam nempe divina Traditio suppeditat, qua docemur posse matrimonium ratum extrinsece dissolvi. Scilicet si quaevis indissolubilitas spectetur, verba Christi accipienda sunt de matrimonio consummato et quidem christiano, ut paulo post explicabimus: si vero sola spectetur

indissolubilitas intrinseca, nihil in hac speciali quaestione affirmat R. P. Responsio autem ex demonstratis manifesta est. Certe ea interpretatio, qua verba Christi de intrinseca indissolubilitate etiam matrimonii rati accipiantur, nullam doctrinam continet contra universam doctrinam Patrum, neque excludit extrinsecam dissolubilitatem, cuius auctor sit Deus, et cohaeret cum intentione Christi respondentis, qui loquitur directe in quaestione sibi a Pharisaeis proposita de dissolubilitate intrinseca. Ceterum ea interpretatio suaderi videtur a Tridentino. Cn. enim 7° docens matrimonii vinculum non posse dissolvi, ait hoc esse iuxta *Evangelicam* et *Apostolicam* doctrinam. Iam vero Concilium non loquitur tantum de matrimonio consummato, tum quia dicit simpliciter *matrimonii vinculum*, tum quia doctrina est catholica: neque matrimonium ratum posse propter adulterium ab alio coniuge dissolvi. Iam vero hanc ait esse doctrinam Evangelicam: quis porro Evangelii locus, ad quem provocat, nisi iste sive apud Matthaenum sive apud Marcum aut Lucam? Ergo Christus in eo sermone de indissolubilitate intrinseca matrimonii quoque rati loquebatur. Et sane matrimonium quoque ratum omnes fatentur esse indissolubile intrinsece, h. e. ex potestate ipsa coniugum non posse dissolvi etiam in causa adulterii: lex ergo exstat id praecipiens: porro non sufficit lex naturae; erit ergo lex Christi, hoc est institutionis a Christo revocatae; haec vero nisi iis in locis sit, nullibi est. Et sane coniunctio divina coniugum fit in ipso contractu, ut ipsa verba ac preces, quas Ecclesia adhibet, satis significant: ea vero coniunctio communis est matrimonio rato et consummato; Christus porro negat hominem separare posse quod Deus coniunxit: ea ergo interdictio Christi pro quovis matrimonio valet.

Attulimus T. VII inter Latinorum auctoritates verba Innocentii I ex epist. 9 dicentis « conventum secundae mulieris, priore superstite *nec divortio eiecta*, nullo pacto posse esse legitimum ». An, si divortium fiat, erit legitimum alterum coniugium, priore adhuc vivente? Hanc non esse sententiam Innocentii constat certe ex eius altera epistola, cuius verba dedimus ibidem. Sensus integer est, mulierem divortio, quo vinculum solvatur, eiici non posse; ideoque priore vivente coniuge nec divortio eiecta, quod quidem non potest fieri, nequit esse legitimum alterum coniugium. Scilicet si posset prior divortio eiici, posset et alterum coniugium legitimum esse; sed quia illud non potest ideoque neque unquam fit; non potest hoc alterum fieri.